

ПРИНЦИПИ ПЕДАГОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПРОЦЕСАМИ У СТУПЕНЕВОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

УДК 371:378.11

О. М. Галус

Професійна підготовка майбутніх фахівців потребує системного управління, яке включає розроблену систему навчально-виховної та науково-методичної роботи вищого навчального закладу (ВНЗ) та активну взаємодію всіх учасників цього процесу (студентів, викладачів, кураторів, адміністрації ВНЗ).

У найширшому філософському розумінні управління – це “елементарна функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності” [5, с. 704].

Під педагогічним управлінням освітніми процесами у ВНЗ в системі ступеневої освіти будемо розуміти сукупність цілеспрямованих дій (операцій) суб’єктів педагогічного управління з метою розвитку певних якостей (здібностей, пізнавальних інтересів, позитивних мотивів) студентів до навчання та нових умов життєдіяльності на I–IV освітньо-кваліфікаційних рівнях (ОКР), які є підґрунтям їх успішного професійного становлення у ВНЗ та професійної й особистісної самореалізації у майбутньому. Ефективність педагогічного управління освітніми процесами залежить від активної взаємодії суб’єктів управління зі студентами. Управлінські впливи повинні спрямовуватися на запобігання та усунення дезадаптаційних явищ у процесі навчання і професійного становлення студентів. З метою забезпечення цілеспрямованих ефективних управлінських впливів на освітні процеси необхідно враховувати наукові принципи.

Методологічні засади загальної теорії управління проаналізовано у працях вітчизняних та зарубіжних учених (М. Альберт, І. Ансофф,

В. Г. Афанасьєв, Д. М. Бобришев, Б. А. Гаєвський, Д. М. Гвішиані, Б. І. Коротяєв, М. Х. Мескон, Б. З. Мильнер, Ф. У. Тейлор, А. Файоль, М. П. Фоллет, Ф. Хедоурі, Ф. І. Хміль). Теоретичні положення адаптивного управління освітніми закладами аналізували у своїх працях Л. І. Бровкіна, Г. В. Єльнікова, А. І. Кредисов, М. П. Нечаєв, М. М. Плітінь, Г. А. Полякова, А. Л. Фрадкова, Т. В. Фролова та ін.

Метою статті є системний аналіз наукових принципів педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому ВНЗ, урахування яких сприятиме ефективнішому вирішенню проблем навчання, виховання і професійної підготовки студентської молоді.

Результати дослідження свідчать про актуальність аналізу методологічних засад щодо педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому ВНЗ, зокрема врахування наукових принципів у практичній діяльності. Управління процесами у педагогічних системах передбачає врахування певних принципів. *Принципи* (від лат. *principium* – початок, основа) – першооснова, те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо [4, с. 681]. Щодо принципів управління процесами в системі ступеневої педагогічної освіти, то їх доцільно класифікувати за змістовною сутністю і характером вияву, об'єднавши у такі групи: методологічні, педагогічні, організаційні.

Методологічні принципи є основоположними для функціонування підсистеми, процесу у межах соціальної (освітньої) системи. Ця група принципів пронизує всі структурні компоненти системи педагогічної освіти, будучи об'єктивним підґрунтям її успішного функціонування. Знання та практичне використання даних принципів робить педагогічну освіту більш пізнаваною і на цій основі управляючою, сприяє її стійкості, оптимізації та гармонійному розвитку.

Принцип соціальної обумовленості визначає цільову, змістовну, методичну й організаційну сторони управління в системі ступеневої педагогічної освіти. Його реалізація потребує творчого впровадження в життя

соціальної політики в системі професійної підготовки фахівців, роботі з кадрами, організації управління на конкретному історичному етапі розвитку цієї системи. Цей принцип максимально відображає цільові ідеї освіти, ВНЗ, регіональних концепцій освіти тощо.

Принцип науковості потребує при визначенні конкретних цілей, завдань, змісту і методів вирішення будь-якої проблеми використовувати результати наукових досліджень зі специфіки навчання студентів та науково-педагогічної діяльності викладачів на певному ОКР, створювати моделі досліджуваних об'єктів, педагогічної системи. Цей принцип передбачає застосування методик психолого-педагогічної діагностики досліджуваного процесу, використання найновіших досягнень у педагогіці, психології, управлінні. Принцип науковості надає можливість позбавитись суб'єктивізму. Цей принцип орієнтує людину на пошук тенденцій, закономірностей, на визначення найбільш характерних суттєвих параметрів, властивих психолого-педагогічним процесам.

Сутність *принципу конкретно-історичного підходу* полягає у відображенні об'єктивної дійсності, яка розвивається як ціле, розглядається у вигляді складної системи об'єктів, явищ і процесів на основі врахування певних причин, умов та чинників, що впливають на їх виникнення, зміну і розвиток, та встановленні основних тенденцій розвитку даного цілого, включаючи прогноз можливих станів як всієї системи, так і окремих її елементів. Здійснення цього принципу на практиці означає необхідність постійно враховувати тенденції соціально-економічного розвитку, наявність зародків майбутнього у нинішньому стані об'єкта, розуміти обмеженість та неповноту підходу до аналізу лише з точки зору їх теперішнього стану. Використання цього принципу надає можливість визначити стан функціонування системи (підсистеми) на будь-якому рівні, рушійні сили, механізми й умови розвитку, уникнути повторення раніше допущених помилок.

Принцип системності надає можливість розглядати складні об'єкти у нерозривній єдності, взаємообумовленості і взаємовпливі всіх структурних елементів: цілей, завдань, принципів, методів, форм, організації, механізму

функціонування. Цей принцип надає змогу в об'єктах, що підлягають управлінському впливу, визначити ступінь відповідності один одному всіх компонентів системи, ефективність функціонування тих чи інших її структур. Використання принципу системності надає можливість виявити ієрархічність в об'єкті дослідження як системі. Багатогранність, комплексність, системність істинного знання про досліджуваний об'єкт є необхідним наслідком і відображенням системних взаємовідносин, що властиві самій об'єктивній дійсності. Процеси управління є системотвірними (встановлення найвіддаленіших зв'язків між компонентами) та структурованими (встановлення найближчих зв'язків між елементами або компонентами).

Будь-яке матеріальне утворення, процес або явище об'єктивного світу становить єдність внутрішніх, взаємодіючих, протилежних сторін і тенденцій у розвитку, які виступають як процес виникнення, становлення та розв'язання суперечностей. Особливість *принципу діалектичної суперечності* полягає в тому, що суперечність складає основу вивчення внутрішнього механізму розвитку досліджуваного об'єкта, процесу, явища. Такий підхід надає можливість встановлювати внутрішні визначальні чинники процесів руху, зміни, розвитку об'єктивної реальності. Суперечності складають основу, джерело розвитку, вони об'єктивні, невіддільні від природи і суспільства. Суперечність повинна бути розкрита як внутрішня структурна характеристика досліджуваного явища в його сутності [3].

Методологічна сутність *принципу єдності якості і кількості* полягає у тому, що одне лише якісне дослідження, що не поєднується з дослідженням кількісним, не дає можливості достатньо пізнати досліджуване явище. Проте визначення лише одних кількісних характеристик і кількісних змін недостатньо для галузі знань. Будучи кількісними в одних випадках, вони містять у собі якісні особливості, відмінності та зміни [3]. Характеристика системи, процесу, властивості з точки зору їх цілісності, відмінності від інших виражається категорією якості. При цьому якості об'єктів можуть мати різний ступінь вияву, інтенсивності, тобто можуть мати різні кількісні характеристики. Кількісні

характеристики об'єкта варіюють у певному інтервалі, обмеженому встановленою якістю. Вихід за межі кількісних змін, характерних для даного об'єкта, призводить до порушення властивої йому міри, а відповідно реалізується перехід об'єкта в нову якість.

Принцип розвитку становить собою неперервну і незворотну заміну старого новим, яка ніколи не призупиняється. Світ становить собою неперервну картину різноманітності змін, трансформацій, переходів з одного стану в інший. Розвиток слід розуміти як рух у певному напрямку, переважно як рух дійовий, висхідний, прогресивний, з властивою йому повторюваністю та наступністю, запереченням старого і виникненням нового.

Принцип неперервності виходить із діалектичного принципу розвитку, неперервної еволюції економічного та духовного життя суспільства. У системі ступеневої педагогічної освіти цей принцип знаходить відображення впродовж усього процесу навчання – з моменту опанування особистістю об'єктивно необхідної суми знань у ступеневому ВНЗ до застосування їх у своїй професійній діяльності і подальшого неперервного вдосконалення впродовж життя. Цей принцип потребує систематичної, послідовної, оперативної змінюваної, цілеспрямованої роботи з викладачами, кураторами, батьками студентів, студентами. Ця робота розрахована на довготривалий період і має випереджуючий характер, тобто враховує майбутні умови діяльності суб'єкта, що навчається, та заявлені до нього вимоги.

Принцип каузальності (причинності) визнає переконливими лише ті експерименти, які можна багаторазово відтворити, отримуючи одні і ті ж результати. Будь-яка наукова та практична діяльність людини свідомо або інтуїтивно ґрунтується на цьому положенні. Причинно-наслідкові відносини, будучи однією з форм вияву універсального зв'язку, мають закономірний характер. Тому основу наукового передбачення складає усвідомлене знання закономірностей причинно-наслідкового зв'язку досліджуваного об'єкта або явища. Отже, каузальним взаємозв'язком можна назвати такі причинно-наслідкові відносини, за яких один чи декілька певних (або статистично

визначених) процесів викликають ті чи інші зміни в структурі одного або у системі взаємодіючих об'єктів, процесів, явищ.

Принцип демократичного централізму безпосередньо стосується організації і функціонування системи ступеневої педагогічної освіти. У плани, програми, зміст педагогічної освіти, розроблені МОН України, інститутами НАПН України та відображені у галузевих стандартах, тобто визначені централізовано, допускається внесення обґрунтованих змін у варіативну частину названих вище документів на рівні ВНЗ, самостійний вибір форм реалізації змісту. Цей принцип передбачає вивчення і врахування думки науково-педагогічних працівників різних ВНЗ.

Педагогічні принципи об'єднують провідні фундаментальні положення, які виходять із закономірностей, умов і вимог, пов'язаних з процесом навчання, формуванням світогляду, соціально обумовлених моральних норм поведінки, а також знань, умінь та навичок, об'єктивно необхідних на конкретно-історичному етапі розвитку суспільства.

Принцип єдності навчання і виховання знаходить відображення при розробці програм, навчальних планів, визначенні змісту різноманітних форм навчальної роботи, при підготовці науково-методичних та навчально-виховних матеріалів, при доборі об'єктів педагогічної практики, які забезпечують неперервний зв'язок між набуттям студентами нових знань, удосконаленням професійних умінь і формуванням їх світоглядної культури.

Принцип комплексності знаходить відображення в урахуванні та включенні всіх суб'єктів педагогічного управління, які впливають на навчання, загальнокультурний рівень студентів у процесі професійної підготовки. Цей принцип координує діяльність ВНЗ, його структурних підрозділів, окремих суб'єктів управління, впливає на зміст професійної підготовки відповідно до освітньо-кваліфікаційних характеристик певної категорії майбутніх педагогів. Комплексність включає у себе також формування знань у нерозривному зв'язку з уміннями і необхідними навичками.

Принцип оптимізації спрямовано на систематичне вдосконалення роботи з персоналом на основі глибокого вивчення тенденцій, особливостей, умов функціонування конкретних суб'єктів та об'єктів управління. Оптимізація передбачає розробку випереджуючих моделей, створення своєрідних еталонів-орієнтирів, які стимулюють і оптимізують діяльність усіх учасників цього процесу. Цей принцип надає можливість одержати максимальну ефективність з мінімальною витратою ресурсів (зусиль) та часу.

Принцип наступності і перспективності актуалізується в процесі аналізу досягнень та недоліків попереднього досвіду. Перспектива в цій роботі визначається як єдність реального досвіду на сьогодні і тих завдань, які постануть перед суб'єктами управління у майбутньому. Управління потребує наступності та черговості (зокрема на етапах діагностування, планування, прогнозування, організації, мотивації, контролю, запровадження педагогічної системи науково-методичної і навчально-виховної роботи тощо).

Принцип цілеспрямованості органічно пов'язано з наступністю та перспективністю як конкретизація тих цілей і завдань, які необхідно вирішити у процесі управління професійною підготовкою. Цілеспрямованість вимагає єдності змістовної та науково-методичної складових педагогічної системи, організації діяльності і створення необхідних умов для досягнення поставлених цілей, чіткої регламентації в часі у досягненні певних рубежів.

Принцип збалансованості теорії і практики потребує оптимального співвідношення часу на теоретичну частину та практичну роботу (практичні, семінарські, лабораторні заняття) у різноманітних формах організації навчання.

Принцип зв'язку з життям, передовим досвідом потребує від суб'єктів управління систематично вивчати регіональні концепції розвитку вищої освіти, передовий досвід інших ВНЗ, пов'язувати з місцевими умовами, здійснювати пропаганду педагогічного досвіду з організації форм професійної підготовки.

Принцип варіативності і диференціації повинен застосовуватися до різноманітних аспектів роботи зі студентами, а саме: диференціювати за ОКР, навчальними досягненнями тощо. Програми, навчальні плани та форми

навчання повинні мати варіативний характер, що враховує зазначені положення диференціації і передбачає проведення цілеспрямованої організаційної роботи з управління певними процесами.

Принцип спеціалізації передбачає при дотриманні загальних програм та єдиної організації навчального процесу виявляти конкретні специфічні особливості майбутніх професій і спеціалізацій студентів. З урахуванням цих чинників необхідно визначати зміст їх навчання, регулювати організацію навчальної роботи, враховувати особливості перебігу різноманітних процесів у студентів різних факультетів на певних ОКР.

Принцип систематичності відображає закономірності процесу навчання, пов'язані з необхідністю логічної побудови навчального матеріалу, його пропорційного розподілу та систематичної подачі. Незалежно від того, яка форма діяльності (аудиторна або позааудиторна) здійснюється, важливим її положенням є проведення систематичних цілеспрямованих занять і вправ.

Принцип доступності ґрунтується на положенні про пізнаваність об'єктивної реальності у процесі розвитку. Основна його сутність – відповідність навчального матеріалу рівню компетентності викладачів та студентів. У процесі навчання необхідно опиратися на той рівень знань і вмінь, які є у студентів. Це положення повинно враховуватися при виборі форм, методів навчання, постановці індивідуальних, самостійних завдань.

Принцип наочності відображає психологічні закономірності підвищення сприйняття, активізації органів почуттів, мислительних та інших процесів шляхом впливу статичними і динамічними засобами наочності. Організація систематичного використання наочності (схем, гістограм, таблиць, графіків, слайдів, кінофільмів, комп'ютерних програм, мультимедіа тощо) виступає важливим завданням та засобом підвищення ефективності навчання.

Принцип активності і самостійності навчання визначає чіткість в усвідомленні особистістю цілей процесу професійної підготовки, її об'єктивної та суб'єктивної необхідності, зв'язком із професійним становленням і

розвитком. Таке усвідомлення породжує активне ставлення до навчання, стимулює самостійну роботу та самовдосконалення.

Принцип єдності колективних та індивідуальних форм відображає загальнодидактичний підхід до нерозривного зв'язку колективних аудиторних форм одержання знань, умінь і навичок з індивідуальною самостійною роботою. Вони взаємодоповнюють одна одну, забезпечують глибокий, творчий, неперервний процес професійної підготовки студентів з урахуванням індивідуальних можливостей кожного.

Група організаційних принципів визначає процеси, пов'язані з управлінням та організаційною структурою професійної підготовки особистості.

Принцип єдності менеджменту (адміністративного, виробничого, наукового, освітнього) передбачає в процесі професійної підготовки включення різноманітних видів діяльності, пов'язаних з адміністративною, науково-методичною, навчально-виховною, освітньою, соціально-культурною роботою.

Принцип поєднання централізації з децентралізацією конкретизує положення про єдність загального і часткового, тобто у процесі професійної підготовки фахівців МОН України пропонує типові, уніфіковані для всіх ВНЗ, навчальні плани та програми з провідних професійно спрямованих дисциплін. Проте на рівні ВНЗ до цих планів і програм вносяться зміни, які враховують специфіку, спеціалізації, побажання працедавців у запровадженні певного спецкурсу чи курсу за вибором тощо.

Принцип всезагальності і обов'язковості відображає об'єктивну неперервність процесів приведення знань, умінь та навичок студентів у відповідність до соціально-економічних вимог, досягнень педагогічної науки і практики, професійної підготовки педагогічних кадрів в умовах ступеневої освіти. Основна вимога: обов'язкова систематична робота щодо повного охоплення всіх студентів.

Принцип керованості передбачає організацію навчання студентів як єдиного цілеспрямованого, взаємопов'язаного цілями, завданнями, змістом,

формами і методами управлінського циклу. Цей цикл, у свою чергу, пов'язаний з економічним, соціальним, психологічним, професійним та іншими аспектами.

Принцип плановості є одним із принципів соціального управління і пронизує всі рівні системи педагогічної освіти студентів. Він знаходить своє відображення в різноманітних видах і формах – від діагностики, моделювання, прогнозування шляхів розвитку педагогічної системи до вивчення мотивації діяльності суб'єктів та об'єктів управління.

Принцип регульованості і координації потребує постійної інформації про якість змісту, ефективних форм, проміжних результатів навчання студентів у системі ступеневої педагогічної освіти. Його призначення – регулювати ці процеси. Цей принцип потребує узгодженості та координації змісту й організації всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу на I–IV ОКР.

Принцип контролю – це визначення якісного рівня професійної підготовленості студентів і рівня функціонування педагогічної системи. Здійснення цього принципу потребує забезпечення ефективного обов'язкового зворотного зв'язку процесів, які відбуваються у системі ступеневої освіти, з подальшою корекцією й удосконаленням. При цьому зростає відповідальність суб'єктів та об'єктів управління за кінцевий результат.

Принцип раціональності використання матеріальної бази, її розвитку відповідно до вирішуваних завдань передбачає постійний розвиток навчально-матеріальної бази, створення сучасного і достатнього аудиторного фонду, ТЗН, спеціалізованих кабінетів, видавничої бази тощо.

Принцип забезпечення психофізіологічних і гігієнічних умов навчання і відпочинку передбачає визначення й організацію оптимального режиму роботи при стаціонарному навчанні, проходженні педагогічної практики, організації самоосвіти у позааудиторний час. Він потребує підвищення педагогічної та управлінської майстерності викладачів, спрямованої на турботу про здоров'я і підтримку високого інтелектуального потенціалу.

Принцип добору, раціональної підготовки, розстановки і використання людського потенціалу (студентів, викладачів, кураторів та ін.) є актуальним для

успішного виконання суб'єктами управління покладених на них обов'язків, одержання ефективного кінцевого результату.

Принцип стимулювання повинен постійно бути в центрі уваги організаторів освітнього процесу. Моральне і матеріальне стимулювання сприяє активізації науково-педагогічної діяльності викладачів, кураторів, а також формуванню та підтримуванню позитивного морально-психологічного клімату. Виховання позитивного ставлення до засвоєння нових знань і вироблення професійних умінь повинно стати керованим процесом у системі ступеневої педагогічної освіти.

Педагогічне управління професійною підготовкою майбутніх фахівців має системний характер. Значні успіхи при цьому досягаються завдяки врахуванню наукових принципів: методологічних, педагогічних, організаційних, які конкретизують науково-методологічні засади педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому вищому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Кремень, В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 215 с.
2. Єльнікова, Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія / Галина Василівна Єльнікова. – К. : ДАККО, 1999. – 303 с.
3. Клименюк, А. В. Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования : учеб. пособ. / Александр Валерьянович Клименюк, Алла Андреевна Калита, Эльвира Петровна Бережная. – К. : НИИ педагогики УССР, 1988. – 100 с.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1985. – 968 с.
5. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.